

VÖRÖSMARTY.

(Zalán futása ünnepére.)*

Költői egyéniségében mindenekelőtt valami bús pompa, valami borulatos ragyogvány komplex jelensége, s az ihlet nagyarányú felajzottsága, állandó ódai energiája ragadja meg figyelmünket. Másféle diszpozíció ez, mint Petőfinek mindenkor világos, elemien egynemű hangoltsága. Vörösmarty hangulatán mindenkor ott kísért, s csaknem fájásként olvad bele valamely nem-aktuális kedélyi elem. Ódai felmagasztosultságán elégiák epednek, ragyogó látomásain a valóság sötétebb emléke sajog. A halál beleérzése az élet örömébe; tiltó tudat a gyönyörben; elkomolyodott férfiaság az enyelgésben; ember-álmok a tündéri pompában; képzelet a valón, zene az értelmén, dúltság az erkölcsi méltóságon: Vörösmartyas, összetett izletek. Innen ihletének, borulékony kedélyszín alatt nemes hevületének, csaknem elemezhetetlen varázsa. Mintha figyelmét mindenkor valami összes szemlélet tartaná lekötve, mely legparányibb tárgyát is egy egész világ összefüggésében fogja fel, s épp azért nem is nézi veszteglő kizárólagossággal, hanem végtelenbe elvesző túlborongással, mintegy állandó kozmikus tudattal, mely túlózönlik pillantása tárgyán, s mely az embernek, mint élőnek, legnagyobb szerűbb lírai elhelyezkedése ebben az életben. Tiszteletre felhívó magasságban érezzük őt folyvást magunk felett, az emberméltóság főpalcán látjuk trónolni, amint hevült és mégis borongó homlokkal fogadja a „roppant világ“ nagy élet-misztikumát és sem azelőtt, sem azóta nem hallott ünnepi szóval felelget neki.

Mi más e hevület, mint a Petőfié! Az tesz, vesz, mozog, cselekszik, s szemünk láttára mint valami nagyon kedves és érdekes szerepet játsza le a maga rövid, szép életét. S mi más e lírai tekintet, mint az Arany Jánosé, ki vizsgálva jegyezgeti tárgya s maga testi-lelki változásait. Vörösmarty líraisága nem cselekvés, nem is rajzoló figyelem, hanem a léleknek alkalmi ráhatások nélkül, tárgyatalanul is fennálló saját páthosza, mely nem cselekvésben éli ki magát, hanem folytonos kiáramlásban s nem vizsgálja, hanem méltóságosan körülözönli tárgyát, látomásait. Egy elgondolkodó, nemes emberi lélek nagy, örök elfogódottsága ez mindazzal szemben, mi rajta kívül van: az élők nagy egyetemével, ember és világ, élet és halál, föld és ég, valóság és képzelet, teremtés és Istenség véghetetlen, oly felemelő s oly elkomolyító összességével szemben, melyből fény és sötétség, anyag és szellem, nemes és nemtelen, erő és sors, parány és végtelen, gyönyör és fájdalom, enyészet és örökkévalóság váltakozva és együttessen ostromolják az emberi lelket. S e lélek érzi őket, együtt valamennyit, s egyszerre válaszol nekik. Ő az alany, mind a többi: a tárgy. Abszolút alany, abszolút tárgy: egyetemes líraiság, összes látomás.

De ez abszolút alanyiség korántsem személyes jellegű. Fennkölt em-

* Egy tanulmány előhangja.

berség az: mindent átfogó nagy lírai részvét, egyetemes élet-tisztelet, megáradt áhitat. Közösségi érzelmek méltó képviselője: erkölcsi életérzés az ő alanyisága. S a kozmikus kilengések, a filozófiai kitágulások e felséges páthosza csaknem igénytelen, mert ő, nemes, saját tulajdona a léleknek, nem pedig látványul berendezkedő s önmagát lovaló retorika. Ez a belső szükségképeniség, e póz nélküli, saját hatalma az ihletettségeknek, e retorikátlan felmagasztosultság választja el a mi nagy költőnket a nyugati romantika nem egy rokonjelenségétől. S bár kimondhatatlan szépségekkel gazdag az ő költészete, mégsem jut eszünkbe soha irodalmi mesterséget, tudatos művészkedést csodálni bennük, hanem igenis az ember lelki szépségét, a költő erkölcsi magasrendűségét látjuk általuk lírai hatalommal elősugárzani.

Vörösmarty mindent előzőnlő nagyarányú inspirációja, e racionálisan meg nem szabályozott, de gondolatesírákkal teljes, hevült lelki állapot nem ismeri a tervszerű érlelést, a kompozíciót, legalább nem azt, melyet tökéletesnek, egyensúlyozottnak szokás mondani. Nem ismeri az eleve kitervelést, mint a klasszikus Arany, s nines megáldva a klasszikus Petőfi naiv épség-érzékével sem. Az ő forma-igénye nem belső elrendezkedés, hanem szakadatlan önkifejezés. Eljárása inkább hasonlítható a lávaömléshez, mely lehűlvén, hőmpölygése mozdulatait rögzíti meg, mintsem kristályosodáshoz, melyben eleve egynemű részecskék tevődnek össze saját idomaikat nagyban és egyben megvalósító egésszé. A belső idom egység-elve többnyire hiányzik műveiből. Ellenben némi szabálytalan hánykolódás; sohasem sablonos, előre ki nem számítható, de mindenkor elemi önkénytelenséggel érvényesülő törések és folyáshajlatok; csak az öntudatlanban összefüggő, felocsúdásszerű gondolatkötés; sőt olykor sötét háttérből mindössze egy fixa idea villódzásaira szorítókozó fényvázolat: annál hatékonyabban éreztetik, az egyéniség legmélyéből mily önkénytelen erővel buzog elő ez a költészet, s Vörösmarty alkotásában ihlet és kifejezés mily átmenet nélküli, mily forró ölekezésben vannak egymással. Líraisága nem a szerkezetben, hanem a kifejezésben keres és talál idomot: alkotása egy folytonos, egyéni stíli teremtés. Ezért nem lehet az ő műveiben, mintegy utólag is, az emlékezés képegységén át oly módon gyönyörködni, mint Petőfi vagy Arany remekeiben, melyek, mint műegészek, az esztétikai megnyugvás emléket hagyják maguk után. Vörösmarty egyik-másik művére — Zalánra is — visszagondolva, valami hiányérzet nyugtalanít, gyönyörű részletek hézagos emlékképe vonz, és esábit a költemény újabb meg újabb átolvasására. Mintegy a költővel együtt igyekszünk átélni az önkifejezés folytonos ösztönét. Igen, mert esztétikai jellege nem az egyszerre és véglegesen felfogható belső idomban van megörökítve, hanem a sohasem befejezett, a folyton folyó kifejezésben, melyet egész gyanánt nem, csak hullámaiba beleállva, részleteiben átélve lehet felfogni s élvezni.

Horváth János.